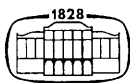

Deák Ferenc emlékezete

Szerkesztette:
SZABÓ ANDRÁS

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Deák és a magánjog

Végigtekintve a mai ülésszak előadóin, bizony irigység és kétségbeesés fogott el. Jogtörténész, tanszékvezető kollégáimat szerencsésnek érzem, hiszen ők valamennyien otthon vannak a XIX. században, a különböző jogterületek fejlődési tendenciáinak felvázolása *ex officio* nem eshet nehezükre. S ezen otthonos és ismert környezetben megtalálni Deák Ferenc helyét sokkal egyszerűbb számukra, mint a századon, korszakon kívül álló – éppen csak tanszékvezetői pozíciójánál fogva szakértők közé keveredő –, magát – nem teljes joggal – római jogásznak érző és kora újkorral foglalkozó előadó. Nem is vállalkozhatom most másra, mint Deák egyes gondolatainak felidézésével s a róla adott későbbi értékelések – korántsem teljességre törekvő – áttekintésével felvillantsam az ünnepelt civilista alakját.

Abban mindannyian egyetérthetünk, hogy Deák életműve legalább annyira jogászai életmű, mint politikusi, államférfiúi. Deák kora egyik legjelesebb jogásza volt, aki ügyvédi oklevelet szerezve végighaladt a megyei ranglétra néhány fokán, s aztán az országgyűlésbe kerülve kamatoztatta a győri jogakadémián szerzett ismereteit.¹ Megnyilatkozásai jó részéből kitűnőleg ízig-vérig jogász volt, korának fia, de korának meghaladója is, korát sok tekintetben meghaladó egyéniség jogászként is. Aki abban a korban jogász volt, az jogtörténésznek is tekinthető, a korabeli magyar jogfejlődés és jogtudomány közismert történeti kötöttsége és kötődése miatt. Tisztában volt a magyar jogi hagyományokkal, azok előnyeivel és hátrányaival is. Azt mondhatjuk tehát, hogy kartársunkról emlékezünk.

Az 1843-as büntetőjogi javaslatok létrehozásában betöltött szerepe jól ismert. Kevésbé került reflektorfénybe eddig – bár jeles magánjogászaink (Szladits Károly, Nizsalovszky Endre) szenteltek ennek is egy-egy rövidebb tanulmányt – Deák magánjogot érintő tevékenysége.

Az ő nyomukat követve, egyetérthetünk abban is, hogy korában kevesen ismerték annyira jól a hazai tételes jogot, mint ő.² De még ritkábbak voltak azon kortársai, akik a korabeli külföldi magánjogi kodifikációkat, a korabeli elméleti irodalmat jobban ismerték volna. Beszédeiben vissza-visszatérően hi-

¹ Életére mindmáig mérvadó: Ferenczi Zoltán: *Deák élete, I–III*, Budapest, 1904.

² Ferenczi: *i. m.* 182–183.

vatkozik az angol, francia, német gazdasági és jogi élet legújabb fejleményeire.³ 1834 májusában például így nyilatkozik a magánjog fejlődése elé állítható külföldi példákról: „De 1791 óta, midőn a 67. cikkely alkottaték, a statusi rendelkezéseknek ezen nevezetes ágában tetemes előlépések történtek; azóta készült a napoleoni codex, a bajor, a porosz törvénykönyv és az igen sok tekintetben nagyon jeles ausztriai. Ezek a magános polgárok körötti viszonyokat nagyon kifejték, s a mint naponkint érezhetőbb egy systematizált polgári törvénykönyv hiánya, úgy a törvényhozó test az 1791-ben elrendelt küldöttség hatóságának körébe szorítva, s pusztá foltozására kárhoztatva nincs, és munkája ily jeles példák után kevesebb nehézséggel jár.”⁴

Jogi műveltségét, tudását – más, talán ismertebb törekvései és eredményei mellett – többek között arra is felhasználta, hogy a rendi Magyarország magánjogából a polgári, a jogegyenlőségen alapuló új Magyarország magánjogának megszületését sürgesse és elősegítse. Ebben következetes volt, ha nem is túlzottan eredményes. Következetességéért – melyet néhány momentumot felvillantva bemutatni kívánok – csodálhatjuk, az eredmények részlegessége, a nagy magánjogi mű elmaradása miatt felmenthetjük. Nem rajta múltott, hogy – életének egyik leghőbb vágya, s jogász voltának egyik legfőbb vesszőparipája – a magyar magánjog kodifikálása még hosszú évtizedekig váratott magára. Neki köszönhetjük viszont, hogy a magyar magánjog ráléphetett a „polgárosodás” útjára.

Deák politikai és jogi felfogásának, nézeteinek köztudottan egyik jellegzetes vonása, hogy a feudális gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokkal szemben mindig a polgári átalakulás igényeit tartotta szem előtt, pályája kezdete óta.⁵ Így magánjoggal kapcsolatos gondolatait fiatal képviselő korától egy eszme kísérte végig: a jogbiztonságot megvalósító, a szabadságon és a tulajdonon – mint két sarokponton – nyugvó magánjogi kodifikáció gondolata. „Deák maga kodifikátori elme.” – írja Szladits – „Megmutatta azt már 1834-ben, midőn a magánjog kodifikációjánál követendő methodusról nyilatkozott és a ‘juridicum operatum’ casuistikus digesta-módszerével szemben systematikus kodex megalkotását sürgette.”⁶ A Szladits által említett *operatumok* alatt a fennebb említett 1791. évi 67. törvénycikk által kiküldött bizottságok munkálatait kell értenünk, melyeket – és az azokhoz 1827-ben készült *Opiniót* – 1832-ben vette elő az országgyűlés.⁷

A magánjogi jogbiztonságot Deák a magánjogi kódex létrehozásával látta megvalósíthatónak. 1834-es beszédének kivonata is erre utal: „Halomra nőtt polgári törvényeink a nemzeti törvényhozás hosszú során keresztül minden rendszer nélkül, egyes panaszok következtében, egyes esetek körülményeihez alkalmazva hozattak, s ezen az úton tévesztő temérdekségre szaporodtak. Verböczy volt az első, aki ezen casuistikus zavart némi, bár hiányos rendszerbe

³ Zoltán József: *Deák Ferenc, a civiljogász*, Jogállam, 1937. 369.

⁴ *Deák Ferenc beszédei*, I, 1829–1841, összegyűjtötte Kónyi Manó, Budapest, 1903. 83–84.

⁵ Sarlós Béla: *Deák és Vukovics: Két igazságügyminiszter*. Budapest, 1970. 68.

⁶ Szladits Károly: *Deák Ferenc és mai magánjogunk*, *Jogtudományi Közlöny*, 1903/42, 351.

⁷ Ferenczi: *i.m.* 81, 124–126.

foglalta. Minden lehető egyes eseteket a véges emberi elme előre ki nem meríthet, számba nem vehet, s így lőn, hogy mindig újabb esetek adván elő magokat, melyek a casuistikus törvényekben még ellátva nem valának, a törvények eme hiányait kénytelenek voltak az ítélőszékek pótolni, honnan önkény bizonytalanság s a törvények homályos értelme eredett. Ezen bajon az országos küldöttség előttünk levő munkája nem segít, mert az nem egyéb a curialis decisiókból merítgetett, ekkorig világos törvény által el nem intézett egyes esetek eligazításánál; nem egyéb, mint casuistika.”⁸

Deák világosan látta a célt és a teendőket, aktívan részt vett az országgyűlés magánjogi munkájában: „...valamikor időnk engedé, a törvénykezési rendszeres munkát vizsgáztatásával foglalatostkodtunk, ... a polgári törvények javaslatai közül pedig 25 t.-cikkelyt kerületileg elkészítettünk. Mindezen törvény-cikkelyeket annak idejében hivatalos tudósításaink mellett a t. rendeknek megküldöttük; jövőre azonban ezek csak legfeljebb némely előmunkálatoknak fognak tekinteni” – írja követjelentésében.⁹

Az előmunkálatoknál előrébb jutottak a Karok és Rendek az 1839–40-es diétán. Az addig sosem látott, a tágabb magánjog körébe sorolható kereskedelmi és hiteljogi törvénytörvények (1840: XVI–XXII. törvénycikk) szinte már kodifikatórius jellegűnek tekinthető. Ezen kodifikációs munkálatok lelke egyértelműen Deák volt. Javaslatára külön küldöttséget küldenek ki a javaslatok (excerpták) kidolgozására, melynek munkájában Deáké volt a vezérszerep.¹⁰ Nagy valószínűség szerint az ő jog-összehasonlító tevékenységének köszönhető példának okáért az, hogy a magyar váltótörvény nem vált az osztrák jogszabály szolgai utánzatává.¹¹

Szladits gondolatát folytatva megállapíthatjuk, hogy Deák kodifikátori elméjét, törekvését „megmutatta 1848-ban, midőn az 1848:XV. tcz.-be az ő indítványára vétetett be a minisztérium megbízása, hogy az ősiség eltörlése alapján polgári törvénykönyvet dolgozzon ki”, s ő hozta létre Szalay László – rövid futamú – vezetésével a kodifikációs osztályt.¹² „A Codex-szel fellépni szent kötelessége lesz az új kormánynak, mert most éppen az a baj, azért nehéz a törvénytudomány, hogy a corpus iuris tömkelegében kell keresgetni, s egyik egyre, másik másra hivatkozik...” – írja még miniszteri kinevezése előtt.¹³ Minisztersége alatti¹⁴ májusi körlevelében, midőn a törvényjavaslatok előkészítését a minisztérium hatáskörébe vonta, kilátásba helyezte, hogy a minisztérium állandó személyzetén kívül külön díjazandó szakértőket alkalmaz a kodifikációs munkára. Emellett „minden honpolgárnak célszerű közremunkálkodását” tartotta kívánatosnak a jogszabály-előkészítésben, s felhívott mindenkit, hogy

⁸ Kónyi I, 83.

⁹ Kónyi I, 301

¹⁰ Zoltán: *i.m.* 375–376; Ferenczi: *i.m.* 167–171, 293–295.

¹¹ Nizsalovszky Endre: Deák Ferenc és a magyar polgári magánjog kialakulása. *Tanulmányok Deák Ferencről.* Zalaegerszeg, 1976, 65.

¹² Szladits: *i.m.* 351.

¹³ Kónyi, II, 209.

¹⁴ Ferenczi: *i.m.* 99–121.

kodifikációs javaslatát – esetleg már kész munkálatát – „a miniszter teljes készséggel fogandja”.¹⁵

Kérdéses, hogy milyen módon képzeltek el a kodifikáció gyors megvalósítását. Nizsalovszky szerint a körülményekből arra lehet következtetni, hogy a legilletékesebbek, köztük talán Deák a napóleoni kódexnek a recepció határáig menő követését sem tartották elképzelhetetlennek, bízva abban, hogy az adóptálás esetleges nehézségeit nem lesz nehéz leküzdeni.¹⁶ Hasonló következtetés olvasható ki Sarlós Béla értékeléséből is: „Deák igazi nagysága a kodifikációs tevékenységben mutatkozott meg, legnagyobb mestere volt Magyarországon a XIX. században a törvény előkészítésnek és szövegezésnek. Kimagasló politikai érdeme, hogy a francia forradalom jogszabályait használta fel 1848/49 jogi előkészítésében.”¹⁷

Nem készült el a végeredmény, tervezeteket sem ismerünk, hisz – könyvrírási terveiből kitűnőleg – a feladatra tudatosan készülő Szalay¹⁸ rövidesen Frankfurtba ment, és júniusban Deák már arról panaszkodik neki írt levelében, hogy távolléte miatt „nem fogom bevihetni a jövő országgyűlésre a büntető törvényeket és eljárást; nincs ember kire a munkát bízni akarnám, s ezt elvállalná; jobb embereink amúgy is szerfölött elfoglaltak...”¹⁹ Ekkor a polgári törvénykönyvről már szó sem esik. A lehetőséget maga alá temette a történelem.

A magánjogász Deák „csúcsformáját” – a kodifikáció gondolatát már szükségszerűen háttérbe szorítva – aztán az országbírói értekezleten,²⁰ a magyar magánjog kiegyezésének megvalósítása során futhatta ki. „Mert a magyar magánjognak is megvan a maga kiegyezése...”, melynek során „a magyar magánjogot kellett kiegyeztetni az osztrák joggal, enrombolásunkat az idegen alkotásokkal, a jogfolytonosság elvét az új szükségletekkel” – írja Szladits.²¹ A kiegyenlítő, magánjogi vénával megáldott, hatalmas élettapasztalattal rendelkező Deák nélkül ez elképzelhetetlen lett volna. Az országbírói értekezleten mintegy megkoronázta a modern magyar magánjogért folytatott küzdelmét: egyrészt hidat vert a 48 előtti és utáni magánjogunkat elválasztó mély szakadék felett, másrészt ugyanakkor átmentette a reformkor küzdelmeinek betetőzését jelentő 48-as törvényhozás magánjogi elveit az új Magyarország magánjogába.²² Deák tudatosan és hatalmas tekintélyénél fogva érte el ezt az eredményt. Törekvéseinek lényegét így foglalja össze: „Az alapeszme: régi törvényeink visszaállítása. De ezen eszmének megvalósításánál a főszabály az: hogy a magánjogviszonyok meg ne zavartassanak.”²³

¹⁵ Sarlós: i. m. 59.; Nizsalovszky: i. m. 70.

¹⁶ Nizsalovszky: i. m. 70.

¹⁷ Sarlós: i. m. 102.

¹⁸ Nizsalovszky: i. m. 69.

¹⁹ Deák Ferenc emlékezete. Levelek, Budapest, 1890. 199–200.

²⁰ Vö. Ferenczi: i. m. 260–266.

²¹ Szladits: i. m. 348.

²² Zoltán: i. m. 370.

²³ Az Országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában, II, Közli Ráth György, Pest, 1861, 291; Kónyi, II, 209.

Már a tanácskozás elején világosan megfogalmazza azon nézeteit, melyek segítettek – Szladits költői megfogalmazása szerint – „új medret törni a magyar magánjog folyamának; medret, amely megóvja attól, hogy idegen folyamba szakadva, egyéniségét elveszítse – s ezt még aránylag könnyű volt elérni –, de egyúttal oly medret, amely megóvja az elposványosodástól is és attól, hogy hirtelen megrekedve termékeny mezőket borítson el romboló árával.”²⁴ Deák így fogalmaz: „A tanácskozás tehát a vitatás ezen első stadiumában csak a körül foroghat: visszaállítható-e változtatás nélkül a magyar törvény minden részében, a polgári anyagi és alaki s a büntető jog körében is a fönnálló jogviszonyok megzavarása nélkül, vagy nem? Ha visszaállítható, ahhoz természetesen mindenki szívesen járuland; mi azonban csak azon kényszerűséget látjuk, hogy a magyar törvények némely részét nem vagyunk képesek a jogviszonyok megzavarása nélkül visszaállítani.”²⁵ Mindvégig kitart ezen álláspontja mellett. Újra és újra megfogalmazza az értekezlet nagy dilemmáját: „Azt mondták a hatóságok és azon közönség, mely az emberekre hat, hogy vissza kell állítani a régi magyar törvényeket; mondták erre néhányan, hogy azt, a mi volt, nem lehet teljesen visszaállítani, mert új jogviszonyok keletkeztek: itt van a telekkönyv, mit respectálni kell s erre azt mondják: a telekkönyveket mi is igen szükségesnek tartjuk, de a régi törvényekben a telekkönyvi institutio oly módon nem fordul elő, tehát azokat alkalmazni kell; a tanácskozmány fogja módját találni, hogy miként lehessen visszaállítani a régi törvényeket, ámbár azokat úgy, mint vannak, visszaállítani absolute még sem lehet. S így semmi egyéb korlátot nem tűzött a tanácskozmánynak a publica opinio, mint csak kettőt; az egyik: minden változtatás octroyozás; a másik: octroyozni nem szabad, de változtatni mégis kell. Szeretném látni azt a bölcsét, ki ezen keresztül-vág.”²⁶

A „haza bölcsének” csak tükörbe kellett volna néznie, mert ő volt az, aki ezt keresztülvitte. Az egyes részletkérdésekben (elsősorban öröklési jogi problémák tekintetében) tiszteletre méltó élelméjűséget és dogmatikai tudást tanúsítva, saját álláspontját is szükség szerint módosítva érte el, hogy a végül elfogadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok lehetővé tették a magyar magánjog későbbi fejlődését, működőképes kompromisszumot találva a magyar jogi hagyományok megőrzése és a polgárosuló jogélet követelményei között.

Az országbíró értekezlet eredményeit lehet bírálni. De Deákot nem. Tartása, következetessége olyan kompromisszumhoz vezetett, mely lefektette az új magyar magánjog alapjait. S kell-e nagyobb dicséret egy magánjogásznak, akit – szakmai tudása, céltudatossága okán – ma is, magánjogunk átalakításának újabb hajnalán, méltán tekinthetünk példaképünknek.

²⁴ Szladits: *i. m.* 348.

²⁵ Kónyi, II, 551.

²⁶ Kónyi, II, 569.

Deák und das Privatrecht

Deák's rechtliche Bildung, sein juristisches Können hatte er – neben anderen, vielleicht besser bekannten Bestrebungen und Erfolgen – unter anderem auch dazu genutzt, um aus dem Privatrecht eines ständischen Ungarn die Entstehung des Privatrechts eines bürgerlichen, auf Rechtsgleichheit beruhenden neuen Ungarn voranzutreiben und zu fördern.

Hierbei war er auch konsequent, wenn auch nicht allzu sehr erfolgreich. Wegen seiner Folgerichtigkeit –, die in der Studie durch Hervorheben einiger Momente geschildert wird – kann man ihn bewundern, wegen der Partialität der Erfolge, wegen des Ausbleibens eines großen privatrechtlichen Sammelwerkes eher entlasten. Es lag nicht an seiner Person, dass – der heißeste Wunsch seines Lebens, und Steckenpferd seines juristischen Wirkens –, die Kodifikation des ungarischen Privatrechts noch jahrzehntelang auf sich warten ließ. Ihm ist es aber zu verdanken, dass das ungarische Privatrecht den Weg der „Verbürgerlichung“ antreten konnte.

Die Studie hebt die wichtigsten Gedanken von Deák betrefflich der Modernisierung des ungarischen Privatrechts hervor.